

Антиномії семантичної структури англійських полісемантів

Василюк І.М.

Житомирський державний університет ім. І.Франка

Як діахронічні, так і синхронічні дослідження розвитку семантичної структури лексичних одиниць в працях В.фон Гумбольдта, Г.Пауля, А.А. Потебні, М. Бреалю, М.М. Покровського, Г.Стерна, С.Ульмана та інших визначали основні характеристики значення слова та виявляли загальні семантичні закони змін змістовної сторони лексичних одиниць. За справедливим ствердженням М.Бреалю слово, у своєму довготривалому існуванні, віддаляється під впливом людського сприйняття від свого етимону на таку відстань, що «часом <...> набуває протилежного значення, інколи просто перетворюється в знак [Breal, 99]. Саме такі перетворення є темою даної статті, що має на меті дослідити характер семантичних протиставлень лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) полісемантичних одиниць сучасної англійської мови.

В лінгвістиці це явище має назву енантіосемія, що в «Словаре лингвистических терминов» визначається як 1. « (поляризація значень) Способность слова (морфемы и т.п.) выражать антонимические значения. 2. То же, что антифразис, т.е. троп, состоящий в употреблении слов в противоположном смысле (в сочетании с особым интонационным контуром) [Ахманова, 526]. З огляду на те, що термін «енантіосемія» вживається здебільшого саме у другому значенні, коли розглядаються не семантичний, а метасеміотичний рівень цього явища (тобто просодичні особливості використання одиниці в мовленні), є потреба, на наш погляд, розглянути онтологічний статус полісемантів, ЛСВ яких відзначаються позначеною протиставленістю семантичних структур. Мова не йде також про антоніми, бо вони, як відомо, є різними лексичними одиницями з протиставленими (контрарними або компліментарними) значеннями.

Елементи будь-якої системи, мовної в тому числі, характеризуються різними типами системно-структурних зв'язків, що відбивають складність та багатоукладність семантичної будови мовних знаків. Полісеманти, представлені як одиницями з двома-трьома значеннями, так і дифузними словами, мають також специфічний характер взаємовідношень ЛСВ: від логічно поєднаних асоціативними метафоричними/метонімічними зв'язками- актуалізаціями вторинної номінації до різнонаправлених протиставлень з семантично неспіввіднесеними сутностями. Така поляризація значень в межах однієї полісемантичної одиниці підтверджує тезу С.Карцевського про асиметричний дуалізм мовного знаку : цей лінгвістичний феномен свідчить, по-перше, про значуще порушення взаємооднозначного співвідношення плану вираження та плану змісту знаку; по-друге, підтверджує факт динамічного розвитку полісемії, що призводить до появи та існування не лише різних по кількості, а й по напрямках протиставлень ЛСВ в структурі багатозначних слів. Але це потребує уточнення термінологічної позначуваності цього явища.

Як вже зазначалось, це є перш за все явищем семантичного рівня, де розглядаються логіко-семантичні ознаки протиставлених семантичних структур одного рівня, тобто це не енантіосемія – протиріччя між семантичним та просодично маркованим змістами. По-друге, в силу дефінітивної презентації антонімів як опозиції *різних* (підкреслено нами – І.В.) слів, що мають протилежні значення, ми не можемо застосовувати цього визначення без порушення тотожності лексичної одиниці-полісеманта. З огляду на вищенаведене скористуємося терміном логіки “антиномія” (від гр. *anti* –проти та *nomos* – закон), що означає протилежність між двома судженнями [Кондаков, 43]. Тож явище семантичного різнонаправленого протиставлення значень ЛСВ лексичної одиниці (на відміну від енантіосемії як просодичного “порушення” вихідного значення та опозиції двох різних слів у випадку антонімії) назвемо антиномією ЛСВ полісемантів. Як доводить дослідження, характер протиставлення концептів у випадку антиномії суттєво відрізняється від зазначених структур, а різноманітність ознак протиставлення свідчить про сталість процесу лексико-семантичного варіативності лексичних одиниць, значення яких формуються в умовах реального функціонування слів, коли те чи інше мовленнєво зумовлене значення мовного знаку стає стійким: регулярно відтворюється і з часом стає неосемантом, що знаходить лексикографічно закріплене підтвердження факту його переходу до узусу мови.

Розглянемо типологію, види та характер антиномних протиставлень ЛСВ полісемантичних одиниць сучасної англійської мови. Приклади наводяться з автеничних британських та американських тлумачних словників [].

І. Першу групу складають полярні (антонімічні) антиномії, що виявляють спільну (інваріантну) ознаку – наявність граничного заперечення в тлумаченні одного з членів опозиції[Я-е, 36] або суб’єктивної оцінки, що призводить до появи аксіологічного неосеманта[Антонченко: 10]:

Awful - 1 : *inspiring awe* 2 : *filled with awe: as a obsolete* : *AFRAID, TERRIFIED* b : *deeply respectful or reverential*

3 : *extremely disagreeable or objectionable* **awful food**

Operator - 1 : *one that operates: as a : one that operates a machine or device b : one that operates a business c : one that performs surgical operations d : one that deals in stocks or commodities* 2 a : *MOUNTEBANK, FRAUD* b : *a shrewd and skillful person who knows how to circumvent restrictions or difficulties.*

?*Break* -2 a : *a condition produced by or as if by breaking* : *GAP* 9 a : *a stroke of luck and especially of good luck* b : *a favorable or opportune situation* : *CHANCE*

?*opugn* 1 : *to fight against* 2 : *to call in question*

cheesy 1 a : *resembling or suggesting cheese especially in consistency or odor* b : *containing cheese*

2 : *SHABBY* 3c, *CHEAP* **a cheesy movie** **cheesy motels*

II. В цю групу ми включаємо антиномні ЛСВ із різнонаправленими протиставленнями, що носять стохастичний (випадковий, імовірний) характер і позначають різнородні денотати, інтенціональні ознаки яких не співпадають: В першу чергу це дифузні лексичні одиниці, семантична структура яких характеризується одним чи мінімумом диференційних ознак, що дозволяє їм позначати необмежену кількість референтів з неспіввіднесеною семантикою:

Do

1 : to bring to pass : CARRY OUT 5 : to bring to an end : FINISH 7 a : to wear out : EXHAUST b : to attack physically : BEAT; also : KILL

*10 a : to play the role or character of b : MIMIC 11 : to treat unfairly; especially : CHEAT ;12 : to treat or deal with in any way typically with the sense of preparation or with that of care or attention: a (1) : to put in order : to put in order : CLEAN ; (2) : WASH *did the dishes after supper* b : to prepare for use or consumption: COOK ; c : SET, ARRANGE *had her hair done* d : to apply cosmetics to ; e : DECORATE; FURNISH *do over the kitchen*; 16 a : to spend (time) in prison ;19 : to treat with respect to physical comforts *did themselves well**

Як видно з наведеного приклада, кожний з ЛСВ має однозначну актуалізацію, що репрезентує відокремлений (“автономний”) референт, сукупність яких представляє набір неспоріднених елементів.

Інші приклади цієї групи ілюструють випадки бінарних протиставлень, що характеризуються значною дистантністю референційних ознак, причому опозиція ознак носить доволі випадковий характер. Ця група може бути представлена одинцями різних частин мови :

Clod - 1 a : a lump or mass especially of earth or clay b : SOIL, EARTH

2 : OAF, DOL

Angel - 6 Christian Science : inspiration from God; 7 : one (as a backer of a theatrical venture) who aids or supports with money or influence.

Chesterfield 1 : a single-breasted or double-breasted semifitted overcoat with velvet collar; 2 : a davenport usually with upright armrests

Ache - 1 a : to suffer a usually dull persistent pain b : to become distressed or disturbed (as with anxiety or regret) 2 : to experience a painful eagerness or yearning

III. Міжривнева антиномія характеризує стилістичне розшарування ЛСВ на стилістично нейтральні та марковані (а/формальні, б/ неформальні), тобто ті, що мають лексикографічні позначки поет., арх./заст., терм., розм., сл. та інші в їх протиставленні одне одному чи спільному ЛСВ-етимону:

Bogey 1. Techn. Golf term; 2. A problem or difficult situation that makes you feel anxious; 3. BrE infml. A piece of mucus from inside your nose.

Canned - 1 a : prepared in advance; 2 slang : DRUNK

Bob - 1 a : a short quick down-and-up motion b Scottish : any of several folk dances 2 obsolete : a blow or tap especially with the fist.

Plunder 1 : an act of plundering : PILLAGING 2 : something taken by force, theft, or fraud : LOOT 3 chiefly dialect : personal or household effects.

IV. Міжваріантна антиномія проявляється в дискретному протиставленні британського та американського ЛСВ в структурі значення полісеманта. Йдеться про так звані лексико-семантичні дивергенти, змістовна сторона яких збагачена екстралінгвістичною інформацією (лексичним фоном), що є специфічною лише для одного з ЛСВ:

Surgery 1 : a branch of medicine concerned with diseases and conditions requiring or amenable to operative or manual procedures 3 a British : a physician's or dentist's office

Suspender BrE a part or a piece of woman's underwear that hangs down<...>; (AE garter); AE (pl) two bands of cloth that go over your shoulders<...>

Town house 2. BrE a house in a town that belongs to someone who owns a house in the countryside; 3. AmE a house in a group of houses that share one or more walls

Характерним для цього типу протиставлень є неспівпадіння/розходження одного чи більше диференційних ознак, або наявність/відсутність фонові семі, що суттєво змінює значення лексичної одиниці в цілому.

У. Останню групу одиниць складають слова, що займають проміжне місце як лексико-граматичне утворення, але розглядаються лексикологами як такий вид морфолого-синтаксичного словотворення, що призводить до значних лексико-семантичних змін. Це – лексикалізація множини іменників, що має результатом кардинальний “зсув” значення вихідного слова:

Tail 1 : the rear end or a process or prolongation of the rear end of the body of an animal 4 (plural) a : TAILCOAT b : full evening dress for men 8 : the reverse of a coin — usually used in plural.

Color - 1 a : a phenomenon of light (as red, brown, pink, or gray) or visual perception that enables one to differentiate otherwise identical objects (plural) a : a naval or nautical salute to a flag being hoisted or lowered

Design 1 a : a particular purpose held in view by an individual or group 3b b plural : aggressive or evil intent

Spoil 1 a : plunder taken from an enemy in war or from a victim in robbery; (pl) special privileges and rewards resulting from success in winning political office.

Висновки. Велика кількість мовних одиниць, що характеризуються безперечною складністю їх суттєвих властивостей, представляють собою матеріалізоване відтворення неоднозначних сторін суспільної свідомості та діяльності.

Динамічний розвиток цивілізації спричинив появу лексичної полісемії (за М.Бреалем), наклавши відбиток на стан та онтологічну (понятійну) сутність лексичних одиниць мови. Питання семантичних (сигніфікативних) опозицій було і залишається актуальним питанням дослідження особливостей та властивостей семної структури слова, її гнучкості та потенційно необмежених можливостей. На прикладі антиномії ЛСВ англійських полісемантів ми спостерігаємо ускладнений характер розвитку багатозначності – від стохастичних, референційно дистанційованих значень до їх повної протилежності; від утворення деривації

“другого порядку” (метонімічна назва chesterfield спричинила появу антиномних номінацій) до існування та збільшення кількості лексико-семантичних дивергентів, що ілюструють специфічний спосіб лексичної номінації та семантизації одиниць. Антиномні ЛСВ є проявом такої категорії, як компрегенсія - можливістю “охопити” всі несуперечливо (?безперечно) мислимі предмети [ЛЄС, 384] у всіх їх якостях та властивостях, що дозволяє поєднати елементи різних функціонально-семантичних категорій в структурі значення, коли всі фактори “взаємно доповнюються, перехрещиваються та зливаються” [Шерцль:243], напр.,

Do . 1 chiefly dialect : FUSS, ADO; 2 archaic : DEED, DUTY; 3 a : a festive get-together : AFFAIR, PARTY b chiefly British : BATTLE; 5 British : CHEAT, SWINDLE. А це потребує більш диференційованого підходу до дослідження типів ЛСВ. Практика лексикографічної презентації та тлумачення семантичної структури одиниць, що розглядаються, виявляє багато лакун, як, скажімо, неоднозначна семантизація дієслова *to tout* британськими та американськими словниками: 3. *AmE to give someone information about a horse in a race* [Longman:1757]; 2 a/ *British to spy out information about (as a racing stable or horse* [Webster].

Таким чином, залишається, за справедливим твердженням О.О.Селіванової [Селіванова, 13], проблема типології значень, семантичної похідності ЛСВ, потенційних можливостей розвитку та вживання слів як одиниць номінації та комунікації.

Література

1. Антонченко Т.М. Основні тенденції аксіологічних змін у семантичній структурі американізмів. – АКД. – К, 2000.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1966.
3. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. – М.: Изд-во “Наука”, 1975.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева, - М.: Советская Энциклопедия, 1990.
5. Селіванова О.О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики /аналітичний огляд/. – К.: Видавництво Українського фітосоціологічного центру, 1999.
6. Шерцль В.И. О словах с противоположными значениями//Хрестоматия по истории русского языкознания. Сщст.Ф.М.Березин. – М.: Высшая школа, 1977.
7. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2000.
8. Breal M/ Essai de semantique. - Paris, 1904.
9. Longman Dictionary of Contemporary English – Pearson Education Limited, 2003.
10. Merriam Webster’s Collegiate Dictionary ...?

структури англійських полісемантів	учених «Світоглядні горизонти філології: традиції та сучасність» 11.04.2007б КНУ ім. Шевченка, Київ, 2007	
---------------------------------------	---	--